

¹⁸ Постанова Верховного Суду України від 28.03.2011 р. по справі № 3-17гс11 [Електронний ресурс] – Режим доступу до документа: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/14758921>

¹⁹ Шевчук С. В. Вказана праця. – С. 61.

²⁰ Марченко М. Н. Источники права: учеб. пособие / М. Н. Марченко. – М.: Издательство «Проспект», 2006. – С. 395.

²¹ Шевчук С. В. Вказана праця. – С. 336.

²² Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. // Офіційний вісник України. – 2004 р. – № 16. – Ст. 1088.

²³ Так, С. В. Шевчуком, на підставі аналізу доктринальних джерел зроблено висновок про нормативне (загальнообов'язкове) значення тих актів судової влади, які складають судову практику, усталену судову практику, або у яких міститься судовий прецедент, правова позиція, правоположення.

²⁴ Шевчук С. В. Вказана праця. – С. 72.

²⁵ Див. наприклад, ухвалу Київського районного суду м. Харкова від 15 грудня 2011 р. по справі № 2018/6-386/11 [Електронний ресурс] – Режим доступу до документа: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/20142332>; ухвалу Малиновського районного суду м. Одеси від 16 грудня 2011 року по справі № 6/1519/82/11 [Електронний ресурс] – Режим доступу до документа: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/20156079>

²⁶ Ухвала Верховного Суду України від 1 вересня 2010 р. по справі 6-22679св09 [Електронний ресурс] – Режим доступу до документа: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/11288226>; див. також ухвалу Верховного Суду України від 6 квітня 2011 р. по справі 6-29619св09 [Електронний ресурс] – Режим доступу до документа: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/14758983>

²⁷ Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України: Закон України від 21.01.1994 р. // Відомості Верховної Ради України від 03.05.1994 р. – № 18. – Ст. 101.

²⁸ Шевчук С. В. Вказана праця. – С. 333; Погребняк С. Вплив судової практики на юридичні акти в романо-германській правовій сім'ї / С. Погребняк // Вісник Академії правових наук України. – 2003. – № 4 (35). – С. 99.

²⁹ Шевчук С. В. Вказана праця. – С. 50.

³⁰ Погребняк С. П. Судова практика: поняття та функції / С. П. Погребняк, О. О. Уварова // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2004. – № 9 (35). – С. 58–59.

³¹ Тесленко М. Юридична сила і значення правових позицій Конституційного Суду України / М. Тесленко // Вісник Конституційного Суду України. – 2003. – № 4. – С. 36–37.

³² Шевчук С. В. Вказана праця. – С. 55.

Резюме

У статті висвітлюється місце та значення правоположень (правових позицій) у механізмі подолання прогалін у законодавстві в процесі реалізації індивідуально-правової діяльності компетентних органів правозастосування.

Ключові слова: правоположення (правові позиції), джерело права, прогаліни в законодавстві, правозастосування, конкретизація закону.

Резюме

В статье освещается значение и место правоположений (правовых позиций) в механизме преодоления пробелов в законодательстве в процессе реализации индивидуально-правовой деятельности компетентных органов правоприменения.

Ключевые слова: правоположения (правовые позиции), источник права, пробелы в законодательстве, правоприменение, конкретизация закона.

Summary

The paper illustrates the meaning and place of legal views in the mechanism to overcome legal gaps in the process of realization of individual and legal activity of law enforcement authoritative bodies.

Key words: legal views, source (authority) of law, legal gaps, law enforcement, law specification.

Отримано 26.03.2012

В. І. ОЗЕЛЬ

Віталіна Іванівна Озель, аспірант Київського університету права НАН України

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРИПИНЕННЯ ШЛЮБУ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XVII – XIX СТ.

Сучасна українська сім'я переживає значні трансформації, спричинені, з одного боку, процесами українського національного відродження, з іншого – входженням українського суспільства до світової спільноти та впливами процесу глобалізації всесвітнього життя. Демократизація сімейних відносин супровод-

жується певними деформаціями інституту шлюбу (нехтування молодими людьми юридичного закріплення подружніх відносин, легковажне ставлення до розлучення, широке розповсюдження організації сім'ї у формі так званого «громадянського» шлюбу тощо). Легковажні погляди на укладення шлюбу та розлучення, спрощення процедури розірвання шлюбу призводять до великої кількості матерів-одиначок, дітей-безбатченків, народжування та виховання дітей у неповній сім'ї.

Мета даного дослідження полягає в тому, щоб на основі комплексного аналізу джерел права часів підпорядкування шлюбно-сімейних відносин Православній Церкві виявити особливості припинення шлюбу за нормами церковного, світського та звичаєвого права.

Досліджуючи дану проблему, перш за все, слід звернути увагу на праці вчених XIX – початку XX ст.: О. Загоровського, М. Владимирського-Буданова, О. Лебедева, М. Руднева¹. Канонічні засади припинення шлюбу висвітлювали у своїх роботах О. Павлов, М. Горчаков, М. Заозерський² та ін. Даної проблематики торкаються також окремі сучасні дослідники: О. Івановська – в процесі дослідження українського звичаєвого права³, І. Петренко – вивчаючи шлюбно-сімейні відносини другої половини XVIII ст. Проте у сучасній українській історико-правовій науці це питання досі залишається поза належною увагою.

Дослідження норм церковного, світського та звичаєвого права щодо припинення шлюбу у другій пол. XVII–XIX ст. дозволяє виділити три форми цього інституту: 1) припинення шлюбу внаслідок смерті одного з подружжя; 2) визнання шлюбу недійсним; 3) розлучення.

Найбільших змін у зазначений історичний період зазнало правове регулювання інституту розлучення.

Після 1685 року, коли Українська Православна Церква була підпорядкована Московському патріархату, відбувається поступове поширення на українські землі російських нормативних актів у сфері регулювання шлюбно-сімейних правовідносин та порушуються зміни й у питаннях розірвання шлюбів. Проте процедура розірвання незаконних шлюбів знає реформування раніше. Після першого видання друкованої Кормчої книги 1650 р. та появи в ній глави 50-ї «О тайне супружества» у священників виникло питання стосовно того чи визнавати шлюби недійсними, чи здійснювати розірвання шлюбу, якщо шлюб був укладений з порушенням умов, встановлених церковним правом для вступу у шлюб.

Процедурі скасування (визнання недійсним) підлягали шлюби, укладені із порушенням основних вимог, що висувалися церковним правом для укладення шлюбу⁴. В основному, судові справи про укладення незаконних шлюбів у заборонених ступенях споріднення або свояцтва розпочиналися з доносів або з дізнання єпархіальних чиновників. Донос тягнув за собою розлучення подружжя від спільного співжиття у примусовому порядку до вирішення справи про дійсність шлюбу⁵. Це правило було підтверджено Уставом духовних консисторій, де сказано, що у разі, коли у ході слідства буде виявлено, що шлюб був укладений у забороненому ступені кровного споріднення та «противень уставамъ Церкви», то єпархіальне керівництво за участі цивільної влади розлучає подружжя від співжиття до вирішення питання стосовно дійсності такого шлюбу Святішим Синодом (ст. 221)⁶. А в перші десятиліття існування Святішого Синоду (на поч. XVIII ст.) тимчасове розлучення використовувалося і для законних шлюбів, як міра для припинення незгод між подружжям⁷.

Церковне право визначало вичерпний перелік підстав для розлучення. До них відносилися: 1) перелюб; 2) відсутність одного з подружжя більше ніж 5 років; 3) довічне ув'язнення (заслання) одного з подружжя; 4) вступ у монастир одного або обох з подружжя; 5) невиліковна, тяжка хвороба; 6) фізична неспроможність до шлюбу; 7) відсутність дітей у шлюбі. Проте професор церковної історії А. Лебедев, досліджуючи архіви Харківської і Курської Духовних консисторій виявив, що розлучення у XVIII ст. відбувалися не лише з канонічних підстав. Він виділив наступні приводи до розлучень: хворобливий стан і статева нездатність одного з подружжя, багатоженство, неповноліття, перелюб, розлучення за взаємної згоди подружжя⁸.

У свою чергу видатний дослідник сімейного права, О. Загоровський надає, на нашу думку, найповніший перелік підстав для розлучення, що застосовувалися у другій половині XVII–XIX ст. Шлюби розривалися внаслідок: 1) перелюбства; 2) укладення нового шлюбу за дійсності попереднього; 3) втрата нареченою цноти та дошлюбна її вагітність не від нареченого; 4) нездатність чоловіка до шлюбного співжиття; 5) хвороба; 6) безвісна відсутність; 7) заслання та позбавлення всіх прав стану; 8) замах одним з подружжя на життя іншого; 9) постриг у ченці; 10) прийняття хрещення одним з подружжя; 11) виникнення між подружжям духовного споріднення; 12) перехід одним з подружжя із розколу у православ'я; 13) неповернення військовополоненого після його відпустки на батьківщину; 14) роздільне проживання подружжя; 15) розлучення самовільні та за взаємної згоди⁹. Тут, як ми бачимо, відображені підстави, як за церковними, так і за світськими законами, а також такі, що визнавалися лише звичаєвим правом.

В Україні у другій половині XVII ст., на відміну від церковних поглядів на шлюб, як на довічний союз подружжя, козацьке звичаєве право, що залишалось провідним джерелом права за часів Гетьманщини, допускало вільні розлучення. Але разом із поширенням російського законодавства на українські землі були привнесені більш жорсткі правила стосовно розлучень, що базувалися на церковних канолах. Л. Орленко писав з цього приводу: «Трохи не в першу чергу отся нівеліровка зачепила шлюбні справи і одним замахом знищила вільні розводи, про які й нечувано було в Московськiм царствi, а це зараз же відгукнулось гострими конфліктами в родинному житті козацької старшини, яка з дідів-прадідів звикла користуватись правом вільної розлуки»¹⁰.

Православна Церква, захищаючи шлюб від безпідставних розлучень, вступала у боротьбу не лише із звичаєвим правом, яке припускало розірвання шлюбу за взаємною згодою подружжя незалежно від підстав, а й з нормами магдебурзького права, що суперечили церковному праву. Так, за магдебурзьким правом, яке

діяло в українських містах, існувало правило, якщо жінка звинувачувалася у перелюбі, то шлюб підлягав безумовному розірванню. На цій підставі магістратські суди «сплошь и рядом по собственной инициативе постановляли декреты о расторжении брака в случае прелюбодеяния жены»¹¹. У свою чергу за церковними канонами розлучення відбувалося тільки за заявою ображеної сторони, хоча християнське вчення проповідувало прощення перелюбників своїм подружжям для збереження благословенного вінчанням шлюбу. Примирення подружжя було притаманним також і звичаєвому праву, яке не визнавало розлучень без взаємної згоди чоловіка і жінки¹².

Новий етап розвитку правового регулювання розлучення відбувся за Петра I. Чоловік і дружина отримують рівні права вимагати розлучення за вини перелюбу іншого з подружжя. У військових артикулах 1716 р. було вміщено визначення перелюбства, як статевого зв'язку особи (чоловіка або дружини), що пов'язана подружніми узами, із будь-якою іншою особою, окрім свого законного подружжя¹³. Пізніше на пропозицію Синоду була видана резолюція від 12 квітня 1722 р., що віддавала до компетенції «Синодальному суду» справи духовні, в тому числі «недоуменные браки, и росписание совокупляющихся в средства» та розлучення. Було визначено наступні підстави для розлучення: «1. Причины прелюбодеяния и челоубитые о том брачных друг на друга. 2. Рассуждение о побегах их, и о самовольных друг от друга отлучках. 3. О посягнувших женах во отсутствие мужей за других, и о возвращении их прежним мужем. 4. Также и о мужах в подобных тому винах являющихся»¹⁴.

Треба відзначити, що за наявності визначених законом підстав для розлучення, все ж існували реальні труднощі у розірванні шлюбу. Офіційно це зробити було дуже складно. Про це свідчить А. Лазаревський зображуючи випадок, що стався у першій половині XVIII ст. із Іваном Миклошевським, виходцем із знатного і заможного роду козацької старшини, сином стародубського полковника. Він, вимагав у духовному суді розлучення на підставі подружньої зради дружини, яка підтверджувалася народженням позашлюбної дитини¹⁵. Але позивач так і не домігся розірвання шлюбу. У той же час ми знаходимо і протилежні приклади, коли у другій половині XVIII ст. духовна влада своїм рішенням карала винувату у перелюбстві сторону відправленням у монастир, а ображеному подружжю надавалося право вступу у новий шлюб¹⁶.

Поряд із цим, за часів Гетьманщини простий народ продовжував керуватися стародавніми звичаями, що дозволяли вільні розлучення. Існують свідчення, що навіть у другій половині XVIII ст. сільське духовенство поблажливо ставилося до звичаєвого права і саме керувалося його нормами у питаннях, що стосувалися розлучення¹⁷. Самовільні розлучення шляхом видання розлучних листів були розповсюджені у середовищі селян та міщан. На розлучних листах зустрічалися підписи священників, які виступали здебільшого тільки у якості свідків¹⁸. При цьому розлучені могли вільно вступати у нові шлюби. Але після виявлення таких фактів повторні, незаконні з точки зору церковного права шлюби, розривалися, а подружжя поверталось у свій попередній стан. Це супроводжувалося накладанням епітимії та штрафу на користь церкви.

Намагаючись викоринити самовільні розлучення, Синод у 1730 р. видав указ, яким заборонив священникам «прикладывать руки» до розлучних листів, а для порушників цього закону визначалося покарання у вигляді штрафу або навіть позбавлення священського сану¹⁹. За Катерини II, через 40 років після вказаного указу, був виданий новий, із аналогічною заборонаю. У 1767 р. Синод ще раз констатує факт порушення попередніх приписів: «въ епархіи обыватели многие отъ живыхъ женъ, а жены отъ живыхъ мужей въ бракъ вступаютъ ... и распускные письма священно- и церковнослужители имъ пишутъ, а другіе, безрассудно утверждая оныя бытъ правильными, таковыя браки венчаютъ»²⁰.

Указом Св. Синоду від 15 липня 1767 р. була введена нова процедура у розгляді шлюбно-розлучних справ – акт «увещанія» подружжя до взаємного примирення та припинення справи. З цього часу це стало невід'ємною частиною розлучних процесів. Коли таке «увещання» закінчувалося взаємним прощенням, то ображена сторона вже не мала права у майбутньому знову порушувати справу про розлучення з тих самих причин²¹.

Якщо у XVII–XVIII ст. справи про розлучення вирішувалися в основному єпархіальними архієреями, і навіть парафіяльними священниками, то в XIX ст. ця практика була припинена. Указом Олександра I від 1 січня 1805 р. визначалося, що є «весьма вредно» надавати місцевим консисторіям владу вирішувати справи про розлучення без затвердження Синоду. Але так само тут підтверджується право єпархіальних архієреїв одноособово розлучати шлюби лише у невідкладних випадках та за наявності ясних доказів. Водночас ці права консисторій та архієреїв визнаються шкідливими, бо призводять до зловживань, коли надається право на укладення другого шлюбу. Тому для попередження негативних наслідків було встановлено правило, щоб рішення консисторій про розлучення передавалися на затвердження до синоду, і лише після цього приводилися до виконання²². Тому був затверджений новий порядок розлучення: всі справи про розлучення належали до компетенції Синоду, за винятком тих розлучень, підставою яких були або безвісна відсутність одного з подружжя, або позбавлення прав стану²³. А рішенням Св. Синоду від 31 серпня 1832 р. єпархіальним архієреям надавалося право здійснювати розлучення на підставі відсутності одного з подружжя або позбавлення прав стану, якщо це стосувалося селян та міщан, при чому останнім надавалося право апеляції до Синоду.

Імперською владою у Зводі законів Російської імперії було закріплено підстави для припинення шлюбу у відповідності із вченням Православної Церкви. Встановлювалося, що шлюб припиняється тільки у разі смерті одного з подружжя, в наслідок чого вдова або вдівець має право на другий шлюб, якщо для цього немає законних перешкод (ст. 43, 44). Підстави для розлучення викладені у ст. 45, їх було передбачено три: 1) у

разі доведеного перелюбу одного з подружжя, або його нездатності до подружнього співжиття; 2) якщо один з подружжя вироком суду позбавлений усіх прав стану, або засланий до Сибіру із позбавленням усіх особливих прав та переваг; 3) у разі відсутності безвісти одного з подружжя²⁴.

Процедура розлучення в результаті перелюбу набула особливого процесуального порядку. Так, спочатку до духовної консисторії подавався позов ображеної сторони, за що сплачувався гербовий збір та інші мита. Після чого консисторія доручала священнику, прихожанами якого було подружжя, здійснити «примирительное увещевание». За словами М. Горчакова, «это увещевание обыкновенно не приводит къ желаемым результатамъ, но тем не менее считается необходимою стадією бракоразводного процесса»²⁵. Процедура доказування у суді факту перелюбства була доволі складною, що майже унеможливило розлучення. Були визначені дві категорії доказів: головні і другорядні. До перших відносилися: 1) показання двох або трьох свідків, що були очевидцями самого факту перелюбу; 2) народження дітей у відсутність одного з подружжя, що доказане або метричним свідоцтвом, або доводами про незаконний зв'язок дружини (цей доказ мав силу тільки у разі визнання цивільним судом незаконного народження дитини); 3) вирок цивільного суду, що застуджував відповідача за кровозмішення. Другорядними доказами могли бути, наприклад, листи, показання свідків, які не були безпосередніми очевидцями факту подружньої зради, але чули про це від інших осіб, інші відомості про життя відповідача. При чому, якщо винувата сторона сама визнала факт перелюбства, але це не підтверджується належними доказами, то це не бралось судом до уваги (ст. 47 Т.Х кн. I. Зв. зак. РІ). Тільки у разі доведення вини відповідача шлюб розривався. Винуватий піддавався церковній епітимії, протягом якої не мав право укладати новий шлюб, а його подружжя отримувало право вступити у новий шлюб²⁶.

У XIX ст. набуває поширення практика подвійної юрисдикції справ про розлучення. Розгляд справи відбувався у цивільному суді, а рішення по цих справах виносилося Синодом. У кінці XIX ст. стан взаємодії державної влади та Синоду був таким, що перша вже мала доступ до розгляду приватних справ, що стосувалися церковного управління і суду. Тому, як відмічав М. Руднев, у практиці шлюбно-розлучного процесу починають зустрічатися випадки, коли світська влада виносила остаточні рішення, а Синод був лише виконавцем «Высочайшей воли», а іноді у якості виконавчої інстанції виступала також й світська влада²⁷. Таким чином, з кінця XIX ст. відмічається підпорядкування шлюбно-розлучних справ світським органам. Але церква, якій належала функція примирення, все ж залишається «голосом віри» для подружжя, що перебуває на стадії розлучення.

Розглянувши розвиток правового регулювання припинення шлюбу на українських землях у період Гетьманщини та Російської імперії можна зробити висновок, що процедура розлучення у цей період набувала все більш складного характеру. Якщо, у другій половині XVII – на початку XVIII ст. на українських землях продовжувала практикуватися свобода розлучень та застосовувалися такі звичаєво-правові підстави, як незгода у шлюбі чи взаємне бажання подружжя, то поступово Православна Церква за підтримки Уряду Російської імперії посилює контроль над дотриманням норм церковного права та відбувається повне підпорядкування шлюбно-розлучного процесу церковному суду. На священників було покладено функцію примирення подружжя. З цією метою також вводиться інститут тимчасового розлучення подружжя від спільного співжиття. За часів Російської імперії було звужено перелік підстав для розірвання шлюбу та ускладнено процедуру розлучення. А з кінця XIX ст. відмічається підпорядкування шлюбно-розлучних справ органам світської влади.

¹ Загоровский А. И. О разводе по русскому праву / А.И. Загоровский. – Харьков, 1884. – 490 с.; Владимирский-Буданов М. Обзор истории русского права / М. Ф. Владимирский-Буданов. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1995. – 640 с.; Лебедев А. О брачных разводах по архивным документам Харьковской и Курской духовных консисторий / А. Лебедев // Чтения в Императорском обществе истории и древностей российских при Московском университете. – 1887. – Книга вторая. – С. 1–30; Руднев М. Церковное судопроизводство по делам о расторжении брака по причине супружеской неверности / М. Руднев // Христианское чтение. – 1901. – № 9. – С. 405–427; № 10. – С. 511–529; № 11. – С. 658–686; 1902. – № 1. – С. 97–125; № 2. – С. 231–246.

² Павлов А. С. Курс церковного права / А. С. Павлов. – Сергиев Посад: Свято-Троицкая Сергиева Лавра, собственная типография, 1902. – 540 с.; Горчаков М. И. (протоиерей) Церковное право. Краткий курс лекций / М. И. Горчаков. – СПб.: Типография И. Флейтмана, 1909. – 338 с.; Заозерский Н. А. Злонамеренное оставление одним супругом другого как основание расторжения брака / Н. А. Заозерский // Богословский вестник. – Сергиев Посад, 1910. – Т. 10. – № 1. – С. 318–341.

³ Петренко І. Розлучення подружжя в системі шлюбно-сімейних відносин православного населення Гетьманщини другої половини XVIII ст. / І. М. Петренко // Студії з архівної справи та документознавства, 2008. – Т. 16. – С. 105–109; Івановська О. П. Звичаєве право в Україні: Етнотворчий аспект: Навч. посіб. / О. П. Івановська. – К.: ЕксОб, 2002. – 263 с.

⁴ Див.: Озель В. І. Умови законності шлюбу та підстави визнання шлюбу недійсним на Україні X – поч. XX ст.ст. (за нормами церковного права) / В. І. Озель // Часопис Київського університету права. – 2011/1. – С. 63–66.

⁵ Горчаков М. О тайне супружества. Происхождение, историко-юридическое значение и каноническое достоинство 50-й (по спискам патриархов Иосифа и Никона 51-й) главы печатной Кормчей книги: Исследование по истории русского церковного права. – СПб.: Тип. В. С. Балашева, 1880. – 447 с. – С. 359–360.

⁶ Устав Духовных Консисторий. – Санктпетербургъ: Въ Сінодальной типографіи, 1843. – 192 с. – С. 87.

⁷ Горчаков М. Вказана праця. – С. 359.

⁸ Лебедев А. Вказана праця. – С. 3.

⁹ Загоровский А. И. Вказана праця. – С. 301.

¹⁰ Орленко Л. Шлюбна розлука в Гетьманщині в XVIII ст. // Україна. – 1914. – Кн. 4. – С. 11–24. – С. 14.

¹¹ Левицкий О. Черты семейно-юридического быта в Левобережной Малороссии в 2-й половине XVII в. / О. Левицкий // Чтения в историческом обществе Нестора Летописца. – 1901. – Кн. 15. – Вып. 2. – С. 27–30. – С. 28.

¹² Левицкий О. Очерки народной жизни в Малороссии во второй половине XVII ст. // Киевская Старина. 1901. март. – С. 368–395. – С. 378.

¹³ Руднев М. Вказана праця. – 1901. – № 9. – С. 409.

¹⁴ Полное собрание законов Российской империи съ 1649 г. (далі – ПСЗРИ) – Собрание первое. – В 45 томах. – СПб.: Печатано в Типографии II Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1830. – Т. VI. – № 3963. – С. 650.

¹⁵ Лазаревський А. Люди старой Малороссии. 3. Миклашевские. // Киевская старина. Т. III, август 1882. – С. 251.

¹⁶ Лебедев А. Вказана праця. – С. 27.

¹⁷ Фотинский О. А. К характеристике семейных и общественных отношений казачества в последние годы существования Сечи Запорожской // Чтения в историческом обществе Нестора летописца. – Т. 15. – Вып. 1. – 1901. – С. 3–13.

¹⁸ Протопопъ Комаръ и его вторичный брак. // Киевская старина. Т. IV, декабрь 1882. – С. 608.

¹⁹ ПСЗРИ. – Т. VIII. – № 5655. – С. 348.

²⁰ ПСЗРИ. – Т. XVIII – № 12935. – С. 171.

²¹ Руднев М. Вказана праця. – 1902. – № 1. – С. 112–113.

²² ПСЗРИ. – Т. XXVIII. – № 21585. – С. 774.

²³ Владимирский-Буданов М. Обзор истории русского права. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1995. – 640 с. – С. 433.

²⁴ Сводъ законовъ Россійской имперіи. – С.-Петербургъ, 1912. – Том X, часть 1. Сводъ законовъ гражданскихъ. – Кн. 1. О правах и обязанностях семейственных. – Издание 1900 г. – С. 1–33. – С. 5.

²⁵ Горчаков М. И. (протоиерей) Церковное право. Краткий курс лекций. – СПб., 1909. – 338 с. – С. 283.

²⁶ Там само. – С. 283–285.

²⁷ Руднев М. Вказана праця. – 1902. – № 1 – С. 102–103.

Резюме

У статті на основі аналізу норм церковного, світського та звичаєвого права висвітлюються юридичні підстави, зміст та процедури припинення шлюбу на українських землях у часи Гетьманщини та Російської імперії (друга пол. XVII–XIX ст.). Здійснено спробу охарактеризувати причини та наслідки змін у правовому регулюванні інституту розлучення в зазначений історичний період.

Ключові слова: припинення шлюбу, розлучення, церковний суд.

Резюме

В статье на основе анализа норм церковного, светского и обычного права изучаются причины, содержание и процедуры прекращения брака на украинских землях в период Гетманщины и Российской империи (вторая пол. XVII–XIX в.). Осуществлена попытка охарактеризовать причины и результаты изменений в правовом регулировании института развода в названный исторический период.

Ключевые слова: прекращение брака, развод, церковный суд.

Summary

The legal grounds, essence and procedures of marriage breaking existed in Ukraine in the times of the Hetmanate and Russian empire (the latter half of XVII–XIX centuries) are studied in the article on the basis of temporal law regulations, church canons and customary law. The author made an attempt to describe the reasons and consequences of changes in legal adjusting of divorce at the specified historical period.

Key words: marriage breaking, divorce, church court.

Отримано 28.02.2012

М. Ю. ШУП'ЯНА

Мар'яна Юрїївна Шуп'яна, аспірант Львівського національного університету імені Івана Франка

КОДИФІКАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА В АВСТРІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ У XVIII–XIX СТ.

Сучасні процеси удосконалення чинного законодавства України та приведення його у відповідність до міжнародних стандартів привертають посилену увагу до вивчення історико-правового досвіду у сфері кодифікації норм права, зокрема норм кримінального права. Значний інтерес викликає період перебування українських земель у складі Австрії та Австро-Угорщини (1772–1918). У другій половині XVIII ст. австрійський уряд створив кодифікаційні комісії для систематизації австрійського права. Кодифікаційні роботи в Австрії, згодом в Австро-Угорщині здійснювалися систематично. Це було зумовлено змінами в

М. Ю. Шуп'яна, 2012